
ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

«ՄԻ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ» ՍԱՀՄԱՆՈՒՄՆ ԱՊՈԴԻՆԱՐ ԼԱՌԴԻԿԵՑՈՒ ՔՐԻՍՏՈՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ (վերլուծական ակնարկ)

ՍԱՐԳԻՍ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ

Հոդվածում քննության են առնված Ապոլինար Լաոդիկեցու քրիստոսաբանության հիմնական կետերը: Դրանք վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ Ապոլինարը, հիմնվելով հելլենական փիլիսոփայության վրա, փորձել է ձևակերպել հստակ բառերից կազմված քրիստոսաբանական մի տեսություն, որով կկարողանար հերքել իր ժամանակաշրջանում տարածում գտած քրիստոսաբանական այն վարդապետությունները, որոնք Քրիստոսի մեջ երկվություն էին առաջացնում: Ուստի նա իր քրիստոսաբանությունը կառուցում է միեղեն Քրիստոս դավանելու վարդապետության վրա, իսկ իր պատկերացրած միության առանցք էր համարում Աստված-Բանի «ներգործությունը», որն իր կենարար ազդեցությամբ ի Քրիստոս միավորում էր աստվածային և մարդկային տարրերը:

Բանալի բառեր – Ապոլինար Լաոդիկեցի, ապոլինարականություն, «մի ներգործություն», միականություն, միաբնակություն, քրիստոսաբանություն, մարդաբանություն:

Աստված-Բանի մարդեղացման ֆենոմենն առաջին անգամ համակարգված ներկայացնելու փորձ է կատարել ծագումով Եգիպտոսից ասորական Լաոդիկիա քաղաքի եպիսկոպոս Ապոլինար Կրտսերը¹ (մոտ. 309-390 թթ.)²,

¹ Նրան հաճախ անվանում են Ապոլինար Կրտսեր, որպեսզի տարբերեն իր հորից՝ Ապոլինար Ավագից (տե՛ս **H. de Riedmatten**, *Apollinarios der Jüngere* // *Lexikon für Theologie und Kirche*, Band I, Freiburg, 1957, S. 713-714.):

² Բ-Գ դարերում գնոստիկներն ու դոկետներն (երևութականները) արդեն առաջ էին քաշել քրիստոսաբանական իրենց տեսակետները՝ կասկածի տակ դնելով Քրիստոսի մարմնավորման իսկությունը կամ Նրա մարդկային էակ լինելը: Սուրբ Երրորդության երկրորդ Դեմքի աստվածության ժխտումն արիոսականների կողմից նույնպես կարելի է համարել քրիստոսաբանական նախնական եզրահանգում (տե՛ս **Գրիլմայեր Ա.**, *Քաղկեդոնի ժողովը*. ընդհարման մի վերլուծություն, անգլերենից թարգմանեց Մեսրոպ քահանայ Արամեանը // «Գանձասար» 2, Երևան, 1996, էջ 22), սակայն Ապոլինար Լաոդի-

ով համարվում էր իր ժամանակի լավագույն աստվածաբան-փիլիսոփաներից և Սուրբ Գրքի մեկնիչներից մեկը: Լաոդիկեցի եպիսկոպոսը նաև մեծագույն դերակատարություն է ունեցել Սուրբ Երրորդության ուղղադավան վարդապետության սահմանման գործում³, սակայն նա բանադրվել է որոշ հարցերում ծայրահեղության հասնող իր քրիստոսաբանական սահմանումների համար: Ուստի այս շրջանի Ընդհանրական եկեղեցու ուղղադավան հայրերի (հատկապես կապադոկյան եռյակի⁴) հակաապոդինարական խիստ դիրքորոշման պատճառով Լաոդիկեցի եպիսկոպոսի անունով գրեթե ոչ մի աշխատություն չի պահպանվել, սակայն, այնուամենայնիվ, ժամանակակից հայրաբանությունը նրան է վերագրում տարբեր հեղինակների անուններով պահպանված մի շարք գրվածքներ⁵, որոնցից, ինչպես նաև Ապոդինարի դեմ ուղղված տարբեր գրություններից, կարողանում ենք պատկերացում կազմել նրա կողմից առաջադրված քրիստոսաբանական սահմանումների մասին: Հետևելով դրանց՝ կարող ենք նշել, որ Ապոդինար Լաոդիկեցին փորձել է հեղինակական փիլիսոփա-

կեցին առաջինն է, ով որոշ բառերի վրա հիմնված քրիստոսաբանական համակարգ է առաջ քաշում (տե՛ս **Lange C.** *Mia Energiea, Untersuchungen zur Einigungspolitik des Kaisers Heracklius und des Patriarchen Sergius von Constantinopel.* Tübingen, 2012, S. 25; **Winkelmann F.** *Die östlichen Kirchen in der Epoche der christologischen Auseinandersetzungen (5. bis 7. Jahrhundert).* Berlin, 1980, (Kirchengeschichte in Einzeldarstellungen I/6), S. 31; **Grillmeier A.** *Jesus der Christus im Glauben der Kirche. Band 1. Von der Apostolischen Zeit bis zum Konzil von Chalcedon (451).* Freiburg-Basel-Wien, 2004, S. 483, 488 (այսուհետ՝ **Grillmeier A.** *Band 1*); **Болотов В. В.** *История Церкви в период Вселенских Соборов: История богословской мысли.* Москва, 2007, стр. 191):

³ Տե՛ս **Беневич Г. И.** *Аполлинарий Лаодикийский // Антология Восточно-Христианской богословской мысли, ортодоксия и гетеродоксия. Том 1.* Москва-Санкт-Петербург, 2009, стр. 348-350.

⁴ Սբ. Բարսեղ Կեսարացի, Սբ. Գրիգոր Նազիանզացի և Սբ. Գրիգոր Նյուսացի:

⁵ Ապոդինար Լաոդիկեցու անունով գրեթե ոչ մի աշխատություն չի պահպանվել, սակայն նրա առանձին գրվածքներ պահպանվել են այլ հեղինակների անուններով, ինչը գիտության մեջ բազմիցս քննարկված հարց է (Ապոդինարի գրվածքների մասին տե՛ս **Caspari C. P.** *Ungedruckte, unbeachtete und wenig beachtete Quellen zur Geschichte des Taufsymbols und der Glaubensregel.* Chritiania, 1866, S. 143-150; **Спасский А.** *Аполлинарий Лаодикийский, историческая судьба сочинений Аполлинария съ кратким очеркамъ его жизни.* Сергиевъ Посады, 1895, стр. 90-429; **Lietzmann H.** *Apollinaris von Laodicea und seine Schule.* Tübingen, 1904, S. 129-163: Պահպանված աշխատանքների և առանձին հատվածների հրատարակությունը տե՛ս նույն տեղում, էջ 167-322; **Бриллиантов А. И.** *Происхождение монофизитства // Христианское чтение, Санкт-Петербург, 1906, н. 6, стр. 793-794; Altaner B., Stuiber A.* *Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter.* Freiburg-Basel-Wien, 1978, S. 314-315.):

յության միջոցով կազմել քրիստոսաբանական համակարգված մի եզրաբանություն⁶, որի միջոցով կկարողանար հիմնավորել Քրիստոսի բացարձակ միեղենությունը:

Միեղեն Քրիստոսի իր ընկալումը նա կառուցում է այսպես կոչված «մարդաբանական մոդելի» միջոցով, այն է՝ ի Քրիստոս աստվածայինի և մարդկայինի միությունը համեմատելով մարդու մեջ հոգու (*ψυχή*) և մարմնի (*σάρξ*) միության հետ⁷, ինչից ելնելով էլ, հիմնվելով Պողոս առաքյալի՝ Փիլիպեցիներին ուղղված թղթի Բ. 7 հատվածի վրա, նա գրում է. «Ինչպես մարդը հանդիսանում է մեկ բնություն, այնպես էլ՝ Քրիստոս՝ դառնալով մարդու նման»⁸:

Օգտագործելով այն հանգամանքը, որ հունալեզու մտածողության մեջ «σάρξ» (սարքս=մարմին) բառը հնարավորություն է տալիս ընկալելու մարմինն առանց հոգու⁹, Ապոլինարն իր քրիստոսաբանական դատողությունների նախնական շրջանում բացառում է Քրիստոսի մեջ մարդկային հոգու (*ψυχή*) գոյությունը՝ պնդելով, որ Աստված-Բանը մարմնավորումից հետո կատարելապես փոխարինել է այն¹⁰: Սակայն հանդիպելով բավականին լուրջ ընդդիմության և ավետարանական համապատասխան տեղիների վրա հիմնված քննադատության՝ Ապոլինարը որոշակի փոփոխություն է մտցնում իր դատողությունների մեջ¹¹ և, ավելի «կատարելագործելով» նախկինում արտահայտած գաղափարները¹², նշում է, որ չնայած մարմնանալուց հետո Աստված-Բանն ընդունում է հոգով լցված երկրային մարմին, սակայն առանց հոգու բարձրագույն տեսակի՝ «բանական հոգու» (*ψυχῆ λογικῆ*)¹³, ինչն էլ նույնացնում է «մտքի» (*νοῦς*) հետ՝

⁶ Տե՛ս **Winkelmann F.** Die östlichen Kirchen in der Epoche der christologischen Auseinandersetzungen (5. bis 7. Jahrhundert), S. 31:

⁷ Տե՛ս Προς Διονυσιον // **Lietzmann H.** Apollinaris von Laodicea und seine Schule, S. 257:

⁸ Տե՛ս նույն տեղում:

⁹ Տե՛ս Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament, herausgegeben von Gerhard Friedrich. Bd. VII. Stuttgart, 1966, S. 99-100.

¹⁰ Տե՛ս De unione // **Lietzmann H.** Apollinaris von Laodicea und seine Schule, S. 187; Fragment 129 // **Lietzmann H.** Apollinaris von Laodicea und seine Schule, S. 239:

¹¹ Տե՛ս **Loofs F.** Leitfaden zum Studium des Dogmengeschichte. Halle an der Saale. 1906, S. 267. Ըստ Ֆ. Լուֆսի՝ այս փոփոխությունը պետք է որ տեղի ունեցած լինի 362 թ. Ալեքսանդրիայի տեղական մի ժողովից հետո, որտեղ մերժվում են Աստված-Բանի մարմնավորման մասին ապոլինարյան նախնական սահմանումները:

¹² Տե՛ս **Сидоров А. И.** Святоотеческое наследие и церковные древности. Т. I. Москва, 2011, стр. 146.

¹³ Տե՛ս **Тюленев В. М.** Рождение латинской христианской историографии. С прило-

այդպիսով մերժելով ի Քրիստոս մարդկային մտքի առկայությունը, որի տեղը, ըստ նրա, ամբողջությամբ զբաղեցրել էր Աստված-Բանը (λόγος)¹⁴: Այսպիսով, Ապողինարը մերժում է Քրիստոսի երկրային մարմնի առանձին ու ամբողջական բնություն լինելը և ավետարանական «բանն **մարմին** եղև» (“ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο”) արտահայտությունը (Հովհ. Ա. 14)¹⁵ մեկնաբանում է որպես «աննյութի նյութեղենացում»¹⁶: Ըստ նրա՝ մարմնավորումից հետո մարմինն Աստված-Բանից առանձին այլևս չէր կարող գոյություն ունենալ¹⁷, իսկ Աստված-Բանն Իր անմարմին բնությամբ այլևս չէր կարող գոյություն ունենալ Աշխարհում¹⁸: Հետևաբար, ինչպես նշում է Կիրիլ Հովրոունը, Ապողինարի համար Աստված-Բանն ու մարմինը Քրիստոսի մի բնության բաղադրիչ տարրերն են¹⁹, այսինքն՝ «մի բնություն» ասելով՝ նա ոչ թե նկատի ունի միայն աստվածային բնությունը կամ միայն մարդկային բնությունը, այլ աստվածայինից (Աստված-Բանից) և մարդկայինից կազմված մի նոր, անբաժանելի բնություն, որն ունի միայն Քրիստոս: Այստեղ նա, մեր կարծիքով, հետևում է մարդու կառուցվածքի պատոնական փիլիսոփայության սահմանմանը, ըստ որի՝ մարդը կազմված է երեք բաղադրիչներից՝ «հոգուց (ψυχήν), մարմնից (σῶμα) և ամբողջից (συναμφότερον), որն իր հերթին կազմված է և՛ մեկից, և՛

жением перевода «Церковной истории» Руфина Аквилейского. Санкт-Петербург, 2005, стр. 274. Այստեղ նա հետևում է հոգու մասին արիստոտելյան փիլիսոփայությանը, որի համաձայն կա հոգու երեք տեսակ՝ բուսական հոգի, կենդանական հոգի և բանական հոգի, որ ունեն միայն մարդիկ (տե՛ս **Аристотель**, О Душе // Сочинения в четырех томах. Т. I, Москва, 1976, стр. 401-405):

¹⁴ Տե՛ս **Lange C.** *Mia Energeia, Untersuchungen zur Einigungspolitik des Kaisers Heracklius und des Patriarchen Sergius von Constantinopel*, S. 27-29:

¹⁵ Աստվածաշնչյան տեղիների հայերեն մեջբերումների համար օգտագործել ենք Սուրբ Գրքի այսպես կոչված Զոհրապյան հրատարակությունը (**Աստուածաշունչ Մատենան** Հին և Նոր Կտակարանաց, տպ. Յովհանն. Զօհրապեանի, Վենետիկ, 1805), իսկ հունարեն մեջբերումների համար՝ “**The Greek New Testament**, D-Stuttgart, 1994” հրատարակությունը:

¹⁶ Տե՛ս Η κατα μέρος πίστις // **Lietzmann H.** *Apollinaris von Laodicea und seine Schule*, S. 179:

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 168:

¹⁸ Տե՛ս Προς Διονυσιον // **Lietzmann H.** *Apollinaris von Laodicea und seine Schule*, S. 259; Logoi fragment 153 // **Lietzmann H.** *Apollinaris von Laodicea und seine Schule*, S. 248; հմմտ. **Grillmeier A.** Band 1, S. 487:

¹⁹ Տե՛ս **Hovorun C.** *Christological Controversies in the Seventh Century*. Leiden-Boston, 2008, p. 6.

մյուսից»²⁰: Ուստի Աստված-Բանը մարդեղացման ժամանակ Իր երկրային «մարմին» (σάρξ) հետ գոյաբանական այնպիսի միություն է կազմում, որ երկուսը միասին ձևավորում են մի և անբաժանելի «էություն»²¹:

Ելնելով պլատոնական փիլիսոփայության իր տրամաբանությունից՝ Ապոդինարը մարդկային «մարմինը» դիտարկում է որպես Աստված-Բանի «գործիք» (ὄργανον)²² տալով դրան պասիվ տարրի նշանակություն, որն ամբողջությամբ ենթակա էր Աստված-Բանին²³, քանի որ Քրիստոսի կենսական ողջ ուժը բխում էր Աստված-Բանի զորությունից. «Քանզի Աստված, մարմնանալով մարդկային մարմնում, պահպանեց Իր սեփական ներգործությունն (ἰδίαν ἐνέργειαν) անփոփոխ, քանի որ Նրա միտքը (νοῦς) մնացել էր անհաղթահարելի հոգեկան և մարմնական կրքերից և ղեկավարում էր մարմինն ու մարմնի շարժումներն (κινήσεις) աստվածային [զորությամբ] և առանց մեղքի...»²⁴:

Ապոդինար Լաոդիկեցու քրիստոսաբանության մեջ ի Քրիստոս աստվածության և մարդեղության «միության» հիմքն անձնային, հիպոստասիսային ոլորտը չէ (ինչպես ավելի ուշ քրիստոսաբանության մեջ, մասնավորապես քաղկեդոնականների մոտ), այլ, ինչպես նշում է գերմանացի հայտնի դավանաբան Ալյոս Գրիլմայերը, նա փորձում է Քրիստոսի մեջ «բնական», հասկանալի միություն գտնել²⁵, որտեղ Լաոդիկեցի եպիսկոպոսը մեծ դերակատարություն է տալիս «ներգործությանը» (ἐνέργεια):

«Ներգործությունն» Ապոդինարը կապում է «էության» հետ, իսկ «բնություն» (φύσις) բառեզրը նա ընկալում է որպես նշանակություն «մի գոյության, որն ինքն իրեն շարժվում է» (ζῶον αὐτοκίνητον, αὐτένεργητον)²⁶: Այստեղից էլ մարմին (σάρξ) դարձած Աստված-Բանն Ապոդինարի համար միայն մի միասնական «բնություն» (φύσις) է²⁷, քանի որ Նրան իրական գոյություն տվող «ներ-

²⁰ **Platonis Opera**, Alcibiades I // Tomus II, Oxford, 1901, p. 130.

²¹ Տե՛ս Fragment 69 // **Lietzmann H.** Apollinaris von Laodicea und seine Schule, S. 220. Հմմտ. **Grillmeier A.** Band 1, S. 483; **Lange C.** Mia Energeia, Untersuchungen zur Einigungspolitik des Kaisers Heracklius und des Patriarchen Sergius von Constantinopel, S. 25:

²² Տե՛ս **Grillmeier A.** Band 1, S. 489; **C. Lange.** Mia Energeia, Untersuchungen zur Einigungspolitik des Kaisers Heracklius und des Patriarchen Sergius von Constantinopel, S. 26:

²³ Տե՛ս **Hovorun C.** Christological Controversies in the Seventh Century, p. 6, 7:

²⁴ Ἡ κατὰ μέρος πίστις // **Lietzmann H.** Apollinaris von Laodicea und seine Schule, S. 178.

²⁵ Տե՛ս **Grillmeier A.** Band 1, S. 492:

²⁶ Տե՛ս **Lange C.** Mia Energeia, Untersuchungen zur Einigungspolitik des Kaisers Heracklius und des Patriarchen Sergius von Constantinopel, S. 26.

²⁷ Տե՛ս **Caspari C. P.** Ungedruckte, unbeachtete und wenig beachtete Quellen zur

գործության» (*ἐνέργεια*) աղբյուրը մեկն է: Այդ պատճառով «մարմնի» գործունեությունը, Աստված-Բանի գործողությունների համեմատությամբ, «ներգործություն» չէ, այլ պասիվ շարժում, որ հարուցվում է աստվածության կողմից²⁸՝ ի Քրիստոս առաջացնելով «աստվածության» և «մարդեղության» օրգանական միություն՝ միմյանց կապող ընդհանուր կյանքով և աստվածային կենարար ուժով²⁹:

Ապողինարյան համարվող գրվածքներից կա մի հատված, որ ինչպես Ա. Ի. Սիդորովն է նշում³⁰, մի տեսակ ընդհանրացնում է ի Քրիստոս «մի ներգործություն» սահմանման Ապողինար Լաոդիկեցու պատկերացումները. «Աստվածային Միտքը ոչ միայն ինքնաշարժ է (*αυτοκίνητος*), այլ նաև նույնաշարժ է (*ταυτοκίνητος*, այսինքն՝ Իր շարժման մեջ Նա միշտ հավասար է Ինքն Իրեն և որևէ փոփոխություն չի կրում) և անխախտելի, իսկ մարդկային միտքը միայն ինքնաշարժ է, բայց ոչ նույնաշարժ, քանզի փոփոխական է, իսկ փոփոխական մտքի միավորումն անփոփոխելիի հետ անհնար է... Ուստի մենք դավանում ենք մի Քրիստոս և երկրպագում ենք Նրա՝ որպես միակի, մի քնությանը, կամքին և ներգործությանը»³¹: Այս հատվածից երևում է, որ, հիմնվելով հելլենական փիլիսոփայության վրա, այնուամենայնիվ Ապողինար Լաոդիկեցին փորձում է իր քրիստոսաբանական համակարգը կառուցել քրիստոնեական փրկչաբանության տեսակետից, ըստ որի՝ արարածը չէր կարող դառնալ փրկության պատճառ: Լավագույնս գիտակցելով, որ մարդկային մեղքի հիմնական աղբյուրը նրա փոփոխական «միտքն» է, Ապողինարը ձգտում է լուծել այդ խնդիրը Քրիստոսի մեջ՝ ամբողջությամբ փոխարինելով այն աստվածությամբ: Սակայն այստեղ այլ խնդիր է առաջանում, որն էլ ապողինարական հերետիկոսության հիմնական սխալն է, այն է՝ մարդու փրկության համար անհրաժեշտ է, որպեսզի մեղքի ենթակայությունից մաքրվի հենց մարդկային միտքը, իսկ դրա ամբողջական հերքումը հակասում է փրկչաբանության վար-

Geschichte des Taufsymbols und der Glaubensregel, S. 152; **Lietzmann H.** Apollinaris von Laodicea und seine Schule, S. 250, 251), հմմտ. **Grillmeier A.** Band 1., S. 487; **Lange C.** *Mia Energeia*, Untersuchungen zur Einigungspolitik des Kaisers Heraklius und des Patriarchen Sergius von Constantinopel, S. 26.

²⁸ Տե՛ս **Hovorun C.** *Christological Controversies in the Seventh Century*, p. 8:

²⁹ Տե՛ս **Lietzmann H.** *Apollinaris von Laodicea und seine Schule*, S. 198:

³⁰ Տե՛ս **Сидоров А. И.** *Преп. Максим Исповедник: эпоха, жизнь, творчество* // *Творения Преп. Максима Исповедника. Книга I, богословские и аскетические трактаты*. Москва, 1993, стр. 13.

³¹ **Lietzmann H.** *Apollinaris von Laodicea und seine Schule*, S. 247, 248.

դապետությանը, հետևաբար՝ անկախ փիլիսոփայական տրամաբանված լեզվից, այն հակասում է նաև ուղղադավանությանը:

ФОРМУЛА «ЕДИНАЯ ЭНЕРГИЯ» В ХРИСТОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ АПОЛЛИНАРИЯ ЛАОДИКИЙСКОГО

САРГИС МЕЛКОНЯН

В статье исследуются основные вопросы христологии Аполлинария Лаодикийского. При анализе этих вопросов выясняется, что Аполлинарий, опираясь на эллинскую философию, пытался сформулировать конкретную христологическую терминологию, с помощью которой можно было противостоять учениям, разделяющим личность Христа на два естества. Поэтому в основе своей христологии он поставил исповедание единого Христа, а основу этого единства Аполлинарий считал «энергию» Бога-Слова, которая своим животворящим влиянием объединяла во Христе божественные и человеческие части.

Ключевые слова – Аполлинарий Лаодикийский, аполлиарианство, «единая энергия», монофелитство, монофизитство, христология, антропология.

«MIA ENERGEIA» IN THE CHRISTOLOGICAL SYSTEM OF APOLLINARIS OF LAODICEA

SARGIS MELKONYAN

This article studies the main issues of the Christology of Apollinaris, bishop of Laodicea. Analyzing them, it becomes apparent that based on Hellenic philosophy, Apollinaris tried to formulate a Christian theory composed of precise terminology. With this theory he attempted to reject the accepted Christian doctrine of his era, representing Christ as of two “natures” divine and human united in one. Hence, he builds his own christology on the doctrine of monophysitism, Christ having one “nature”. The axis of this theory Apollinaris considered the «energy» or «mia energeia» of God-Logos, which by its life-giving influence unites the divine and human parts in Christ.

Key words – Apollinaris of Laodicea, apollinarianism, «mia energeia», monotheletism, unanimity, Christology, anthropology.